

DOI 10.33099/2618-1614-2022-19-2-13-20

УДК 351.863

П. Б. Волотівський,*кандидат військових наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник центру воєнно-стратегічних досліджень, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського,***Р. В. Ельяшевський,***головний спеціаліст Мобілізаційного відділу, Міністерство оборони України*

Щодо місця й ролі мобілізаційного плану національної економіки в системі документів плану оборони держави

Нині після багатомісячної широкомасштабної нічим не спровокованої, безглуздої війни Російської Федерації проти України Кабінету Міністрів України доцільно провести аналіз недоліків та упущень у плануванні оборони держави, в мобілізаційній підготовці національної економіки, а також у стані її мобілізаційної готовності в передвоєнний період. Адже ці недоліки та упущення проявились уже в перші дні відбиття агресії РФ проти України.

Результати аналізу структури та змісту плану оборони України, стану мобілізаційної готовності національної економіки України та її ролі й місця в забезпеченні сил оборони для відбиття широкомасштабної агресії РФ, що розпочалася 24 лютого 2022 р., проблемні питання, що виникли в процесі мобілізації мають бути узагальнені та враховані під час подальшого планування у сфері оборони (розробка плану оборони держави, мобілізаційного плану Збройних Сил України, мобілізаційних планів національної економіки та її галузей, мобілізаційних планів виробництва зброї та військової техніки в післявоєнний період, інших планів), а також під час розробки нової структури органів воєнно-економічної мобілізації (їх реорганізації).

Ключові слова: мобілізаційне планування національної економіки, напрями мобілізаційного планування національної економіки.

Постановка проблеми. В Україні останніми роками перед широкомасштабною агресією Російської Федерації проти України сталися значні зміни у воєнно-політичній та економічній сферах. Прийняті Стратегія національної безпеки України [1], Стратегія воєнної безпеки України [2], новий порядок організації та здійснення оборонного планування в Міністерстві оборони України, Збройних Силах України, інших складових сил оборони, уточнена структура мобілізаційного плану України, мобілізаційних планів Збройних Сил України, національної економіки, органів цивільного захисту. Указом Президента України № 61/2020 від 3 березня 2020 р. [3] затверджена структура *Плану оборони України*. Уперше за роки незалежності України був розроблений та затверджений Президентом України план оборони держави.

Під час аналізу затвердженої структури плану оборони держави виявлено, що в перелік документів плану не включені Мобілізаційний план України та мобілізаційний план національної економіки України; передбачений у переліку лише розділ «Основні показники планування оборони держави». Природно, на відсутність зазначених документів у структурі плану оборони держави звернули увагу фахівці органів військового управління, експерти та вчені. Адже мобілізаційна підготовка економіки належить до одного з найважливіших напрямів підготовки держави до оборони.

Звичайно, постають запитання, чому мобілізаційний план національної економіки України не був включений до переліку документів Плану оборони України та чому він має бути включений до цього переліку?

Тому автори вважають за потрібне *привернути увагу органів державного управління* до необхідності проведення на рівні держави глибокого аналізу недоліків та упущень у плануванні оборони держави, у плануванні та виконанні програм мобілізаційної підготовки і, як наслідок, у стані мобілізаційної готовності національної економіки України в передвоєнний період (до 24 лютого 2022 р.). На підставі результатів аналізу мають бути вжиті *заходи* щодо ґрунтовного покращення мобілізаційного планування національної економіки для всебічного матеріального забезпечення оборонних операцій сил оборони, підготовки населення та об'єктів економіки до захисту від можливих ударів противника, підготовки мобілізаційного розгортання оборонної промисловості та перебудови національного господарства для задоволення воєнних потреб держави перед початком і під час тривалої війни.

Огляд відомих публікацій. Своє бачення та окремі пропозиції щодо змісту Плану оборони України, переліку його основних документів були викладені у працях В. К. Горовенка [4], В. Тютюнника, М. М. Лобка [5], А. М. Сиротенка, П. В. Щипанського, А. К. Павліковського, М. М. Лобка [6], П. Б. Волотівського [7].

Виклад основного матеріалу. Правовою основою мобілізаційного планування та практичних заходів

з мобілізаційної готовності є сім найважливіших актів законодавства: Закони України «Про оборону України» [8], «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [9], «Про правовий режим воєнного стану» [10], «Про правовий режим надзвичайного стану» [11], «Про функціонування єдиної транспортної системи України в особливий період» [12], «Про державний матеріальний резерв» [13], «Про критичну інфраструктуру» [14]. Є й інші документи, відповідно до яких різні державні органи мають готуватися до мобілізації та діяти в її умовах.

Звернімося до окремих положень деяких із зазначених вище документів, аналіз яких свідчить про необхідність включення Мобілізаційного плану України, мобілізаційного плану національної економіки України до переліку документів *Плану оборони України*.

У статті 2 Закону України «Про оборону України» [8] зазначається, що «Оборона України базується на готовності та здатності органів державної влади, всіх складових сектору безпеки і оборони України, органів місцевого самоврядування, єдиної системи цивільного захисту, національної економіки до переведення, при необхідності, з мирного на воєнний стан та відсічі збройній агресії, ліквідації збройного конфлікту, а також готовності населення і території держави до оборони».

У статті 4 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [9] визначено, що «Загальна мобілізація проводиться одночасно на всій території України і стосується національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, підприємств, установ і організацій».

У Стратегії воєнної безпеки України [2] зазначається, що стримування подальшої ескалації збройної агресії проти України та відновлення її територіальної цілісності в межах державного кордону України можливе в разі: забезпечення мобілізації всього воєнного, економічного, соціального, іншого потенціалу для всеохоплюючої оборони України; удосконалення систем мобілізаційної підготовки і мобілізації; оснащення Збройних Сил України та інших складових сил оборони; забезпечення, створення, утримання та оновлення запасів матеріальних засобів, достатніх для проведення стратегічного розгортання військ (сил), операцій сил оборони, ведення територіальної оборони України та організації руху опору; підтримання готовності населення та території держави до всеохоплюючої оборони.

Аналізуючи зазначені вище статті Законів [8, 9] та Стратегії [2] можна зробити висновок, що **складовою нової моделі організації всеохоплюючої оборони України є забезпечення проведення мобілізації в державі**.

Закон України «Про оборону України» [8, ст. 2, 3, 9] визначає як найважливіше державне завдання всіх органів влади забезпечити готовність економіки до всебічного задоволення потреб Збройних Сил, промисловості та населення в умовах війни. Із цією метою відповідно до

положень Закону [9, ст. 13] розробляється Мобілізаційний план національної економіки України на особливий період, призначенням якого є визначення завдань міністерствам, окремим галузям економіки, іншим органам управління, установам, господарюючим суб'єктам щодо забезпечення оборонних потреб держави, Збройних Сил України, інших складових сил оборони, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, а також потреб населення в умовах зовнішньої загрози для безпеки країни та в період війни.

Із зазначеного можна зробити висновок, що мобілізаційний план національної економіки фактично за своєю сутністю має становити **воєнно-економічну основу Плану оборони України**, тому він повинен бути включений до комплексу документів цього плану.

Зроблений висновок можна підкріпити такими міркуваннями. Витрачені, втрачені озброєння, військова техніка, матеріальні засоби в процесі підготовки та ведення перших операцій сил оборони мають *відновлюватися* в найкоротші строки. Саме для цього в *мирний час* створюються, *накопичуються* й підтримуються непорушні запаси у складі військових, оперативних та стратегічних запасів в арсеналах, на базах і складах усіх ланок Тилу і Озброєння Збройних Сил, а також безпосередньо в підрозділах (на кораблях). При цьому зрозуміло, що зазначені запаси під час бойових дій мають властивість швидко закінчуватись і *потребують відновлення* для забезпечення постачання Збройних Сил, інших складових сил оборони всім необхідним для виконання подальших завдань з відсічі агресії. А це вже є завданням національної економіки та її оборонно-промислового комплексу, які з оголошенням мобілізації переводяться на режим функціонування в умовах особливого періоду *з метою стрімкого нарощування виробництва для забезпечення потреб сил оборони, сил територіальної оборони та руху опору*. Тобто здійснюється їх мобілізаційне розгортання відповідно до завдань і заходів, передбачених мобілізаційним планом національної економіки, мобілізаційними планами міністерств, окремих галузей економіки, інших органів управління, господарюючих суб'єктів.

У межах питання, що розглядається в статті, доцільно звернути увагу на затверджений наказом Генерального штабу ЗС України № 141 від 19 грудня 2020 р. Порядок визначення показників розрахованих потреб (за основною номенклатурою озброєння та військової техніки, боєприпасів і матеріально-технічних засобів, об'єктів інфраструктури тощо) для виконання завдань за визначеними варіантами відповідного сценарію застосування сил оборони [15]. Відповідно до вимог пункту 3.8 зазначеного Порядку показники розрахованих потреб після їх затвердження Головнокомандувачем Збройних Сил України включаються окремим документом до документів розділу «Основні показники планування оборони держави» Плану оборони України.

Зазначені показники потреб відповідно до положень Порядку розраховуються з урахуванням потреби

забезпечення Збройних Сил України та інших складових сил оборони за визначеними варіантами сценаріїв на трьох визначених етапах: проведення стратегічного розгортання Збройних Сил України та інших складових сил оборони; проведення операцій сил оборони (воєнний час); проведення стабілізаційних дій (відбудовний період). У наказі також зазначається, що вказані етапи можуть бути змінені чи уточнені за результатами отриманого завдання, кількість і види потреб за необхідності також змінюються.

Таким чином, розраховані показники потреб, що визначаються згідно із затвердженим Генеральним штабом Збройних Сил України Порядком [15], є підставою для висунення вимог до держави та її економіки щодо задоволення цих потреб в особливий період.

За нинішніх умов країни Організації Північноатлантичного договору (НАТО) дотримуються концепції, що в сучасній війні переможе та держава чи коаліція держав, яка матиме не лише могутній воєнний потенціал, а й високостійку економіку. *Вважається, що національне господарство має бути здатним постачати до збройних сил усе необхідне для продовження війни та забезпечувати власну живучість.* Це означає, що необхідно завчасно готуватися до відбудови зруйнованих життєво важливих центрів, комунікацій, транспорту, зв'язку та управління, промислових об'єктів, запасів на складах постачання тощо. Тобто ще в мирний час *має здійснюватися мобілізаційне планування, результатом якого є розробка детальних планів забезпечення Збройних Сил України, інших військових формувань озброєнням та військовою технікою, матеріально-технічними засобами, іншими ресурсами, планів узгоджених дій військово-цивільних органів в екстремальних умовах.*

Тому *з усієї сукупності мобілізаційних планів основним планом вважається мобілізаційний план національної економіки держави (план мобілізації економіки, як прийнято називати цей план у багатьох країнах).*

Метою формування мобілізаційних планів економік більшості країн НАТО, інших країн є забезпечення у воєнний час гарантованого матеріального забезпечення потреб збройних сил.

Безперечно, гарантоване матеріальне забезпечення Збройних Сил України, інших складових сил оборони, задоволення інших державних потреб та потреб населення в особливий період також є метою формування мобілізаційного плану національної економіки України.

Важливо наголосити, що План оборони України та Мобілізаційний план національної економіки України розробляються відповідно до прогнозованих умов воєнного стану з урахуванням обставин, коли необхідність їх введення в дію може виникнути в будь-який час (навіть найближчий) для відбиття агресії¹.

¹ За певних обставин окремі пункти планів можуть виконуватися до оголошення мобілізації чи введення режиму воєнного стану.

Тому маємо визнати, що завчасна мобілізаційна підготовка економіки, як показує досвід відбиття широкомасштабної агресії РФ проти України, є і надалі залишиться одним з найважливіших завдань підготовки України до всеохоплюючої оборони [2].

На практиці розробці і прийняттю нового мобілізаційного плану національної економіки має передувати видання відповідних указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України з питань мобілізаційної підготовки та мобілізаційної готовності економіки. Укази Президента України, постанови Уряду України з питань мобілізаційної підготовки та мобілізаційної готовності економіки, новий мобілізаційний план економіки *мають бути спрямовані на забезпечення централізованої та більш цілеспрямованої мобілізаційної роботи у сфері економіки за основними напрямками адміністративної та господарської діяльності* відповідно до покладених на міністерства і відомства мобілізаційних завдань.

У державах – членах НАТО мобілізаційне планування розглядається як важливий фактор, дієвий засіб підготовки держав та їхніх економік до війни. Мобілізаційне планування економік охоплює різноманітні заходи, серед яких виокремлюються *чотири основні напрями*: 1) матеріально-технічне забезпечення мобілізаційного розгортання збройних сил, інших військових формувань та перших операцій війни; 2) забезпечення живучості економіки, швидкого її відновлення в умовах війни; 3) мобілізаційне розгортання оборонної промисловості та перебудова всього національного господарства на задоволення потреб війни; 4) цивільний захист (цивільна оборона).

Аналіз змісту й завдань мобілізаційної підготовки національної економіки України, що визначаються актами законодавства [8, 9], показує, що мобілізаційне планування у сфері національної економіки здійснюється за тими ж напрямками, що й мобілізаційне планування в державах – членах НАТО (наприклад у США).

Розгляньмо декотрі *визначальні заходи* мобілізаційного плану національної економіки України відповідно до зазначених вище основних напрямів:

1. *Матеріально-технічне забезпечення мобілізаційного розгортання Збройних Сил, інших військових формувань та перших операцій війни.*

Цей напрям передбачає виконання численних завдань та заходів, серед яких можна виокремити:

- надання матеріальних засобів на поповнення потреб, що виникають під час переведення організаційних структур Збройних Сил, інших військових формувань, державних інститутів на воєнний стан, виділення (передача) передбачених планами об'єктів інфраструктури;

- подання Збройним Силам, іншим військовим формуванням, спеціальним формуванням техніки (машин та обладнання, транспортних засобів) під час оголошення мобілізації;

- утворення та передача Збройним Силам України спеціальних формувань;

- надання послуг і виконання робіт;
- перебудова всієї інфраструктури держави в інтересах забезпечення Збройних Сил, інших військових формувань з оголошенням мобілізації чи введення воєнного стану;

- підготовка економіки до матеріального забезпечення перших операцій сил оборони;

- прискорене виконання науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт з метою найповнішого задоволення потреб Збройних Сил, інших військових формувань у найбільш ефективних і сучасних засобах ведення війни;

2. Забезпечення живучості національної економіки та її відновлення.

Конкретні заходи щодо підвищення живучості економіки, стійкості її об'єктів та інфраструктури проводяться в мирний час. До основних завдань та заходів цього напрямку належать:

- уточнення планів захисту промислових підприємств на випадок надзвичайного стану;

- розгортання мережі основних і запасних центрів управління промисловістю, які забезпечуються всіма сучасними засобами зв'язку та запасною документацією;

- переміщення органів управління на запасні пункти управління поза зонами можливих ракетно-бомбових ударів;

- укомплектування органів управління, мобілізаційних органів персоналом, у першу чергу керівним складом з резерву кадрів керівних державних службовців;

- введення в дію планів захисту об'єктів промисловості від ударів противника;

- постійне оцінювання поточних і мобілізаційних потреб держави в ресурсах;

- для забезпечення фізичної стійкості окремих підприємств та інших об'єктів національного господарства переведення основних виробництв у підземні цехи (заводи), введення в дію підземних законсервованих електростанцій, укриття автомобільної та іншої техніки в захищених (підземних) гаражах, працівників – у спеціально обладнаних сховищах тощо;

- створення та підтримання в необхідних обсягах запасів матеріально-технічних засобів, як правило, у складських приміщеннях, захищених від ракетно-бомбових ударів (у більшості держав – членів НАТО максимальні нормативи запасів устанавлюються з розрахунку забезпечення постачання промисловості матеріалами на рівні її довоєнного споживання протягом не менше ніж шість місяців);

- технічне прикриття та організація відбудови найважливіших об'єктів і споруд оборонного значення;

- інші завдання та заходи.

3. Мобілізаційне розгортання національної економіки та перебудова всього національного господарства для задоволення потреб держави, сил оборони, населення перед початком і під час війни.

Ступінь мобілізаційного розгортання національної економіки та її оборонно-промислового комплексу залежить від масштабів війни (локальний конфлікт (війна), широкомасштабна війна). Основними заходами, що здійснюються під час мобілізаційного розгортання економіки, є:

- розгортання підприємств промисловості для стрімкого нарощування випуску військової продукції, проведення капітального ремонту озброєння та військової техніки шляхом введення мобілізаційних потужностей та об'єктів;

- проведення конверсії цивільних підприємств на випуск продукції військового призначення;

- забезпечення мобілізаційного розгортання промисловості додатковим виробничим обладнанням, необхідними матеріалами, паливом, електроенергією та працівниками;

- введення в дію резервних потужностей;

- прискорене створення (за потреби) нових виробничих потужностей оборонної промисловості;

- здійснення заходів з перебудови базових та забезпечувальних галузей промисловості, транспорту, підприємств торгівлі, сфери послуг та інших складових національного господарства на функціонування в умовах особливого періоду, а також заходів щодо суттєвого скорочення цивільного споживання;

- забезпечення невідкладних потреб інших галузей економіки, спрямованих на створення умов для нормального функціонування всіх об'єктів господарювання країни та життєзабезпечення населення у воєнний час;

- забезпечення роботи промисловості у воєнний час протягом певного періоду без поставок ззовні за рахунок накопичених стратегічних запасів особливо важливих матеріалів згідно з визначеною номенклатурою та обсягами зберігання, відпущення їх споживачам згідно із затвердженими планами;

- введення обмежень на здійснення економічної та фінансової діяльності;

- забезпечення потреб держави в особливий період за рахунок імпортованих поставок;

- переведення енергетичної бази на функціонування в умовах війни;

- забезпечення мобілізаційними ресурсами підприємств, організацій, що виконують завдання, пов'язані із забезпеченням обороноздатності держави, створюють, виробляють та ремонтують озброєння, військову техніку;

- здійснення заходів економічної стабілізації;

- устанавлення особливостей функціонування фінансової, податкової, митної та банківської систем;

- оцінювання ресурсів, забезпечення їх охорони, підготовка до використання та розподілу;

- забезпечення виробництва та постачання на особливий період для потреб держави та населення найважливішої промислової продукції, основних видів продовольства та сільськогосподарської продукції, надання

послуг (комунальних побутових, медичних, освітніх, зв'язку, транспорту, телерадіомовлення);

- зміна форми власності організацій, порядку та умов процедур банкрутства;
- зміна режиму трудової діяльності;
- бронювання військовозобов'язаних спеціалістів для виробничих потреб підприємств, організацій;
- забезпечення нормованого постачання населення продовольством;
- організація протидії економічній війні, розв'язаній агресором РФ;
- соціальне забезпечення тощо.

4. Цивільний захист в особливий період.

Заходи щодо цивільного захисту необхідно розглядати як невід'ємну частину підготовки оборони держави, як засіб підвищення стійкості економіки, мінімізації збитків від впливу сил противника в сучасній війні. До основних завдань та заходів цього напрямку, які мають виконуватися визначеними міністерствами, відомствами, місцевими органами влади та організаціями, належать:

- введення в дію системи оповіщення населення про загрозу ракетно-авіаційних ударів, застосування зброї масового ураження;
- забезпечення захисту державних і місцевих органів управління та їх надійного зв'язку між собою, із цивільною обороною та Збройними Силами;
- евакуація населення з районів можливих ракетно-авіаційних ударів, районів інтенсивних бойових дій, прикордонних районів у безпечні райони;
- евакуація об'єктів господарського, соціального і культурного призначення;
- створення та обладнання укриттів для населення в місцях проживання, роботи або поблизу від них, у районах переміщення в разі евакуації;
- розгортання та введення в дію системи збирання даних про загальну, радіаційну, хімічну та біологічну обстановку, інформації про виживання, системи управління діями в надзвичайних умовах;
- укриття в обладнаних, спеціально побудованих сховищах, придатних для використання підвальних приміщеннях особового складу Збройних Сил, інших військових формувань (на авіабазах, арсеналах, складах, навчальних військових частинах тощо);
- зосередження запасів продовольства, води для забезпечення харчування евакуйованих осіб чи тих, хто перебуває в укриттях;
- виконання планів конкретних заходів зі зниження шкоди населенню та елементам національного господарства від ракетно-авіаційних ударів та від стихійних лих;
- забезпечення населення водопостачанням, житловим фондом, паливом, електроенергією, засобами зв'язку, транспортом;
- інші заходи.

Важливо зазначити, що заплановані для виконання завдання й заходи в рамках зазначених напрямків мають цілеспрямовувати мобілізаційну роботу у сфері економіки відповідно до покладених на міністерства та відомства завдань.

За кожним із цих напрямків відповідальними міністерствами та відомствами здійснюється завчасне планування, розробляються й узгоджуються мобілізаційні плани та програми мобілізаційної підготовки. На виконанні завдань і заходів мобілізаційних планів якраз і ґрунтується матеріально-технічне забезпечення сил оборони в процесі захисту держави в разі збройної агресії чи збройного конфлікту.

Під час формування мобілізаційного плану національної економіки України важливо урахувати прогностовані умови обстановки та обмеження, встановлені концептуальними й іншими документами. Нині враховуються такі умови та обмеження:

- принципи планування, викладені в документах стратегічного планування у сфері безпеки та оборони;
- нові ризики та загрози воєнній безпеці України, можливості гарантування матеріально-технічного забезпечення вирішення завдань, поставлених Збройними Силами України, іншим військовим формуванням;
- мобілізаційний план економіки формується обов'язково з урахуванням реалізованості встановлених мобілізаційних завдань, правильного співвідношення мобілізаційних завдань з обсягами поточного виробництва продукції;
- в обов'язковому порядку завчасно в мирний час здійснюється укладення договорів (контрактів) на постачання озброєння, військової техніки, надання послуг транспорту, зв'язку, медичних послуг; водночас укладення договорів на постачання деяких менш важливих видів продукції може здійснюватися в разі наростання загрози агресії чи в період дії воєнного стану;
- у мобілізаційні завдання включається продукція, потреба в якій у воєнний час суттєво вища від рівня її поточного виробництва;
- включення до планів виробництва й постачання в особливий період сучасних зразків озброєння, військової та спеціальної техніки має здійснюватися з урахуванням уточнених показників Державної цільової оборонної програми розвитку озброєння та військової техніки, Державної цільової програми реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу України, інших оборонних програм;
- мобілізаційний план має формуватися в рамках граничних обсягів бюджетних асигнувань, виходячи з прогнозу зведеного фінансового балансу держави на річний період відповідно до умов воєнного стану;
- під час розробки мобілізаційного плану необхідно зважати на: поточні обсяги виробництва (постачання) продукції та можливості підприємств (організацій) з нарощування їхніх виробничих потужностей відповідно

до мобілізаційних завдань; можливість і доцільність укрупнення мобілізаційних завдань та їх розміщення переважно на підприємствах, що мають сталий економічний стан і працездатні основні виробничі фонди;

- під час планування враховується необхідність забезпечення технологічної незалежності України в галузі виробництва основних зразків озброєння, військової техніки, необхідних для забезпечення обороноздатності держави;

- виробництво продукції відповідно до мобілізаційних завдань має забезпечуватися насамперед за рахунок ресурсів, комплектуючих та елементної бази, вироблених в Україні, а також імпортованих поставок відповідно до угод, укладених з іншими країнами, та накопичених завчасно в мирний час у складі державного матеріального резерву;

- необхідність планування постачання потрібних ресурсів, накопичених у державному матеріальному резерві, для підприємств, які мають мобілізаційні завдання;

- мобілізаційний план економіки має орієнтуватися не на збереження законсервованих і застарілих потужностей, а на те, щоб якнайшвидше запустити механізм стрімкого збільшення продуктивності праці на сучасному обладнанні та забезпечити скорочення часу на розгортання всього плану;

- планування виробництва сучасних зразків озброєння, військової техніки, які справді необхідні Збройним Силам, а не застарілих, котрі в найближчий час будуть зняті з озброєння. Завдання підприємствам мають установлюватися за позиціями, які є в державній цільовій програмі розвитку озброєння та військової техніки;

- забезпечення продовольчої безпеки держави має здійснюватися плануванням і постачанням продукції та товарів продовольчої групи вітчизняного виробництва з установленням пріоритетності цих поставок військовим і порівняним до них споживачам.

Як бачимо, мобілізаційний план національної економіки України має розроблятися з урахуванням *визначених напрямів* мобілізаційної підготовки економіки, прогнозованих умов обстановки, для яких розробляються плани, та *визначених принципів і встановлених обмежень*. Він містить завдання й заходи, спрямовані на задоволення потреб держави, Збройних Сил України, інших складових сил оборони, національної економіки, потреб населення в особливий період, і тому **(ще раз підкреслюємо) обов'язково має бути включений до переліку документів Плану оборони України.**

Розроблення мобілізаційного плану національної економіки України згідно із Законом [9] організовує та здійснює Мінекономіки в тісній взаємодії з Міноборони на основі затверджених Кабінетом Міністрів України основних показників мобілізаційного плану національної економіки (автори вважають, що ці показники має затверджувати Президент України).

Фактично затверджені *основні показники мобілізаційного плану національної економіки, що, як правило, є*

зведеними, за своєю сутністю є плановими показниками, що визначають цільові орієнтири діяльності центральних органів виконавчої влади, інших органів управління щодо забезпечення достатнього рівня мобілізаційної готовності економіки. Від їхнього складу та обґрунтованості залежить реальність мобілізаційних планів і результативність їх виконання, ефективність роботи всіх ланок управління на різних рівнях. Вони, як *об'єкти прийняття рішень, визначають структуру, адресність розробки мобілізаційного плану національної економіки, відображають завдання економіки у сфері оборони держави.* Крім того, за допомогою цих показників реалізуються контрольні функції управління.

Зазначене вище вказує на те, що *серед міністерств, пов'язаних з питаннями підготовки промисловості до мобілізаційного розгортання, найважливішим (основним) має бути Міністерство оборони України, яке направляє та координує діяльність усіх інших міністерств і відомств у цій галузі.*

Розроблений та узгоджений з усіма співвиконавцями мобілізаційний план національної економіки вноситься для розгляду й затвердження постановою Кабінету Міністрів України. Затвердження складових частин мобілізаційного плану (окремих розділів) можливе окремими постановами Уряду.

Деталізація завдань та заходів мобілізаційного плану національної економіки далі здійснюється в мобілізаційних планах органів влади нижчих рівнів ієрархії: мобілізаційних планах міністерств і відомств, мобілізаційних планах економік адміністративно-територіальних одиниць та населених пунктів; мобілізаційних планах корпорацій (виробничих об'єднань), мобілізаційних планах підприємств, установ та організацій; планах першочергових заходів підготовки до виконання критичних завдань і заходів мобілізаційних планів;

Мобілізаційні плани, що важливо, слугують основою для розробки короткострокових та середньострокових програм мобілізаційної підготовки, виконання яких забезпечує готовність національної економіки до проведення мобілізації.

Місцеві органи виконавчої влади доводять (установлюють) мобілізаційні завдання (замовлення) до органів місцевого самоврядування, а в разі потреби також до місцевих органів виконавчої влади нижчого рівня з передачею їм необхідних фінансових ресурсів [9, ст. 17].

Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад планують, організовують і забезпечують мобілізаційну підготовку та мобілізацію на території відповідних населених пунктів [9, ст. 18].

Відповідно до положень Закону [9, ст. 1, абзац 8] у подальшому конкретний зміст заходів, передбачених у мобілізаційних планах, установлюється в мобілізаційних завданнях (замовленнях) або в завданнях з мобілізаційної роботи шляхом видання адміністративного рішення та укладання відповідних договорів (контрактів) з підприємствами.

Розробка мобілізаційного плану на підприємстві охоплює всі сторони (об'єкти) його діяльності. Плануються всі *необхідні параметри* для вирішення поставленого мобілізаційного завдання: час, потреба в матеріально-технічних і трудових ресурсах, устаткування тощо з установленням термінів виконання планованих цілей при мінімальних витратах і необхідній якості.

Таким чином, основою формування мобілізаційного плану національної економіки України слугує політика держави. Головні напрями, мета й завдання цієї політики визначені в документах стратегічного планування у сферах національної безпеки та оборони, економічній сфері.

Мобілізаційний план національної економіки існує для забезпечення швидкого переходу держави в особливий період (воєнний конфлікт, період воєнної загрози тощо) на стан, що передбачає мобілізацію всієї промисловості для *потреб забезпечення оборони України*, захисту її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканості, захисту населення. Тому в основних положеннях мобілізаційного плану національної економіки, як правило, також зазначаються завдання основних етапів функціонування системи мобілізації економіки: під час миру, під час кризи, від моменту початку війни та в процесі збройного конфлікту.

Розроблений Мінекономіки та узгоджений за строками та обсягами з Міноборони *мобілізаційний план* національної економіки після затвердження постановою Кабінету Міністрів України є основою для розробки *плану матеріально-технічного забезпечення сил оборони* на перший рік війни (можливої, передбачуваної) та *має бути серед документів Плану оборони України*.

Висновки

1. Мобілізаційне планування національної економіки в руках держави є дієвим інструментом у підготовці держави до оборони. Тому найважливішим завданням Уряду України є організація підготовки національного господарства до функціонування в умовах особливого періоду.

2. Україні настав час рішуче перейти від практики мобілізаційної підготовки, що існувала в колишньому СРСР, до практики мобілізаційної підготовки, прийнятої в державах – членах НАТО.

3. Мобілізаційний план національної економіки України має становити воєнно-економічну основу Плану оборони України та бути серед основних документів даного плану. У цьому саме й полягають його місце та роль.

4. Необхідна реорганізація системи органів воєнно-економічної мобілізації, метою якої є забезпечення централізованої та більш цілеспрямованої мобілізаційної роботи, постійна гнучка мобілізаційна готовність економіки до війни. Для цього мають бути розроблені (уточнені) законодавчі й інші нормативні документи, відповідно

до яких різні міністерства та відомства мають готуватися до мобілізації та діяти в її умовах.

5. Необхідно забезпечити оптимальне функціонування систем управління мобілізаційною підготовкою та мобілізацією національної економіки. Для цього створити відповідне наукове, методичне й інформаційне забезпечення.

6. Має бути відновлена система підготовки і підвищення кваліфікації спеціалістів мобілізаційних органів. Давно назріло питання щодо створення кафедри мобілізаційної підготовки економіки в Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана, вищих курсів з підготовки керівних кадрів у галузі оборони та забезпечення національної безпеки в Національному університеті оборони України імені Івана Черняховського, освітнього підрозділу додаткової професійної освіти (підвищення кваліфікації) спеціалістів мобілізаційних органів Збройних Сил України в одному з вищих військових навчальних закладів Збройних Сил України.

7. Актуальним для вирішення є питання забезпечення Кабінетом Міністрів України фінансування утримання мобілізаційних підрозділів в усіх ланках органів влади через державний бюджет України.

Перелік літератури

1. Стратегія національної безпеки України [Електронний ресурс]: затверджена Указом Президента України № 392/2020 від 14 вересня 2020 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.

2. Стратегія воєнної безпеки України [Електронний ресурс]: затверджена Указом Президента України № 121/2021 від 25 березня 2021 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>.

3. Про структуру плану оборони України [Електронний ресурс]: Указ Президента України № 61/2020 від 3 березня 2020 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/61/2020#Text>.

4. Горовенко В. План оборони України: у зоні особливої уваги [Електронний ресурс] / В. Горовенко // Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння. – Режим доступу: <https://cacds.org.ua/?p=8121>.

5. Тютюнник В. План оборони України: проблеми та рекомендації щодо визначення структури цього нового документа / В. Тютюнник, М. Лобко // Виклики та ризики. Безпековий огляд ЦДАКР. – 2019. – № 19 (130). – С. 10–21.

6. Актуальні проблеми планування оборони України: комплексний підхід [Електронний ресурс] / А. М. Сиротенко, П. В. Щипанський, А. К. Павліковський, М. М. Лобко // Наука і оборона. – 2020. – № 1. – С. 3–12. – Режим доступу: <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2020-10-1-3-12>.

7. Волотівський П. Б. Мобілізаційна підготовка та мобілізація – важливі складові організації оборони України [Електронний ресурс] / П. Б. Волотівський // Наука і оборона. – 2019. – № 4. – С. 13–19. – Режим доступу: <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2019-9-4-13-19>.

8. Про оборону України [Електронний ресурс] : Закон України № 1932-ХІІ від 6 грудня 1991 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.

9. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію [Електронний ресурс] : Закон України № 3543-ХІІ від 21 жовтня 1993 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>.

10. Про правовий режим воєнного стану [Електронний ресурс] : Закон України № 389-VIII від 12 травня 2015 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

11. Про правовий режим надзвичайного стану [Електронний ресурс] : Закон України № 1550-III від 16 березня 2000 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>.

12. Про функціонування єдиної транспортної системи України в особливий період [Електронний ресурс] : Закон

України № 194-XIV від 20 жовтня 1998 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/194-14#Text>.

13. Про державний матеріальний резерв [Електронний ресурс] : Закон України № 51/97-ВР від 24 січня 1997 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/97-вр#Text>.

14. Про критичну інфраструктуру [Електронний ресурс] : Закон України від 16 листопада 2021 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>.

15. Про затвердження Порядку визначення показників розрахованих потреб (за основною номенклатурою озброєння та військової техніки, боєприпасів та матеріально-технічних засобів, об'єктів інфраструктури тощо) за визначеними варіантами відповідного сценарію застосування сил оборони : наказ Генерального штабу Збройних Сил України № 141 від 19 грудня 2020 р.